

Г Е Р Μ Α Η
Γ Ε Σ Σ Ε

ΔΕΜΙΑΝ. ΚΗΥΛΨ

ΧΑΡΚΙΒ
«ΦΟΛΙΟ»
2025

ДЕМІАН

Я хотів лише одного — спробувати жити тим, що само вивалося з мене назовні.
Чому ж це було так важко?

Щоб розповісти свою історію, я повинен розпочати здалеку. Мені слід було б повернутися назад досить далеко, у найперші роки мого дитинства (якби це було можливо) і через них ще далі — до витоків мого походження.

Пишучи романи, письменники зазвичай вважають, нібито вони, як Господь Бог, можуть цілковито охопити й збагнути будь-яку людську душу, подати її історію без будь-якого туману, описуючи лише найбільш суттєве. Я так не можу. Та й зрештою письменники цього не можуть. Але моя історія для мене важливіша, ніж для будь-якого письменника його власна історія, оскільки це є моя історія — не якоїсь вигаданої людини, можливо, й не ідеальної, але справжньої, єдиної у своєму роді живої людини. Що це таке — справжня жива людина, — сьогодні знають менше, ніж будь-коли. Людей масово знищують, незважаючи на те, що кожна особистість є дорогоцінним, неповторним творінням природи. Якби ми не були чимось іще більшим, ніж єдиною у своєму роді людиною, якби нас і справді можна було цілковито знищити кулею з гвинтівки, то розповідати історії не було б жодного сенсу. Але кожна людина — це не тільки вона сама, це ще й та єдина, неповторна, цілковито особлива, у кожному разі важлива й чудова точка, де явища природи перетинаються тільки один раз і ніде більше. Тому історія кож-

ного — важлива, вічна, божественна. Бо кожна людина, поки вона жива і виконує волю природи, є чудовою і гідною будь-якої уваги. У кожній людині набуває свого образу Дух. У кожному з нас страждає жива істота. У кожному з нас розпинають Спасителя.

Мало хто знає сьогодні, що таке людина. Багато хто відчуває це, і тому їм легше помирати. Як і мені легше буде померти, коли я допишу цю історію.

Назвати себе знавцем життя я не наважусь. Я був шукачем і все ще ним залишаюся. Але я шукаю вже не по зірках і не в книгах, а починаю чути те, чого мене вчить кров, що вирує в мені. Моя історія — не з приємних. У ній немає милої гармонії, вигаданих пригод. Вона здається нісенітною, але в ній — душевне сум'яття, шаленство і марення, як у житті всіх тих, хто не хоче обманювати себе.

Життя кожної людини є її шляхом до самої себе. Це спроба пошуку шляху, натяк на стежину. Жодна людина ніколи не була цілковито сама собою, проте кожна прагне того. Одна глухо, друга виразніше — кожна як може. Кожна несе із собою до самого скону слиз і ячну шкаралупу певної первісності, що залишилася від дня її народження. Дехто так і не стає людиною, залишаючись рибою, ящіркою чи мурашкою. Дехто ззовні є людиною, а всередині — рибою. Але кожен — це кидок Природи в бік людини. І походження у всіх одне — Мати. Ми всі з одного і того самого жерла, але кожен, будучи спробою, будучи стрибком з безодні, прямує до своєї власної мети. Ми прагнемо зрозуміти одне одного, але пояснити кожен може тільки себе.

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ
ДВА СВІТИ

Я розпочну свою історію з однієї пригоди тієї пори, коли мені було десять років і я ходив до гімназії у нашому місті.

Багато спогадів напливає на мене саме звідти, проймаючи болем і приводячи в солодкий трепет: темні вулиці й світлі будинки, вежі, бій годинника й людські обличчя, кімнати, сповнені затишку й приємної теплоти, таємниць та глибокого страху перед примарами. Пахне теплою тіснявою, кролями й служницями, домашніми наїдками й сушеними фруктами. Два світи змішувалися там один з одним, з двох полюсів зроджувалися кожен день і кожна ніч.

Передовсім — це батьківський будинок. Однак світ цей був навіть ще вужчим, він охоплював, власне, тільки моїх батьків. Цей світ був мені здебільшого добре знайомий, він означав матір і батька, їхню любов і суворість, зразкову поведінку і школу. Цьому світові були притаманні легкий блиск, чіткість, охайність, тут були милі дружні розмови, вимиті руки, чистий одяг, гарні манери. Тут співали ранковий псалом, тут святкували Різдво. У цьому світі існували прямі лінії та шляхи, що вели в майбутнє, існували обов'язок і провина, нечисте сумління і сповідь, прощення і добрі наміри, любов і повага, біблійне слово і мудрість. Цього світу треба було триматися, щоб життя виглядало ясным і чистим, гарним і впорядкованим.

Інший світ тим часом починався вже за стінами нашого будинку і був цілковито несхожим — мав інший запах, інакше промовляв, інше обіцяв, іншого вимагав. У цьому, іншому, світі існували служниці й підмайстри, історії за участю нечистої сили і скандальні чутки, існувало строка-те розмаїття страшних, спокусливих, жажливих, загадкових речей, таких як бійки та в'язниця, п'яні лайливі жінки, корови після отелення, коні, що здохли, розповіді про грабунки, вбивства чи самогубства. Всі ці розмаїті та водночас жажливі, дикі, жорстокі речі існували довкола: на сусідній вулиці, у найближчому будинку — повсюди сновигали поліцейські та волоцюги. П'яниці били своїх дружин, гурти дівчат стікалися вечорами з фабрик, якась баба могла зачаклувати і зурочити, в лісі снували розбійники, детективи ловили злодюг — скрізь вирував, уречевлювався цей інший, жорстокий світ, повсюдно. Слава Богу, тільки не в наших кімнатах, тут були мати й батько. І це було затишно. Це було чудово, що тут у нас — мир, порядок і спокій, обов'язок і чисте сумління, прощення й любов. Дивувало, що існувало й те, інше — галасливе і яскраве, похмуре і brutальне, від якого можна було, однак, швидко заховатися біля матері.

І найдивніше було те, що обидва ці світи стикалися один з одним, і як близько перебували вони один від одного! Наприклад, наша служниця Ліна. Коли вона молилась увечері чи сиділа у вітальні біля дверей і співала своїм дзвінким голосом разом з усіма, поклавши вимиті руки на старанно випрасуваний фартух, тоді вона була повністю разом з нами, зі світлим і правильним. Але щойно вона опинялася на кухні чи в повітці, або коли розповідала мені казки про чоловічка без голови, або сперечалася із сусідками в маленькій м'ясній крамниці — то була зов-

сім інша істота, ніби оповита серпанком таємниці, що належала до іншого світу. І так було з усім на світі, а найчастіше — зі мною самим. Звісно, я належав до світлого і правильного світу, я був дитиною своїх батьків, але куди б я не спрямовував свій погляд й слух — скрізь було присутнє те, інше, і я жив також і в іншому, хоч воно часто бувало для мене чужим і моторошним, хоч там зазвичай ховалося нечисте сумління і страх. Часом мені було навіть приємніше жити в цьому забороненому світі, і повернення додому, до світлого — яким би необхідним і гарним воно не було — часто відчувалося майже як повернення до чогось не такого манливого, більш нудного і похмурого. Власне, моя мета у житті була окреслена — стати таким, як мої батьки, таким же світлим і чистим, упевненим і сумлінним. Але до цього ще лежав далекий шлях: треба було відсиджувати уроки в школі, навчатися, складати всілякі іспити, а головне — цей шлях увесь час пролягав повз інший, темний, світ, а то і крізь нього, і цілком можливо, що там можна було застрягнути і загрузнути. Існувало чимало історій про «блудних синів», з якими саме так і траплялося, я читав їх із захопленням. Повернення до батьківського дому, на шлях добра там завжди бувало дивовижним визволенням, і я цілковито усвідомлював, що це і є тим правильним, гарним і гідним прагнення. І все ж таки ота частина історії, яка розігрувалася між злими і пропащими, приваблювала мене набагато більше. І якби про це можна було говорити і в цьому зізнатися, то мені іноді, власне кажучи, бувало навіть шкода, що блудний син зрештою розкався і повернувся на праведний шлях. Але про це не слід було ані говорити, ані думати. Воно тільки приховано (підсвідомо) відчувалося, немовби якесь передчуття, якась імовірність. Уявляючи собі біса, я легко міг

уявити, як він рухається вулицею, перевдягнений, або відкрито, не маскуючись, такий, як є, — де-небудь на базарі чи в шинку, але аж ніяк не у нас вдома.

Мої сестри теж належали до світлого світу. Вони були, як мені часто здавалося, своєю душею ближчі до батьків, вони були кращими, поряднішими, моральнішими, ніж я. Звичайно, вони мали свої вади, погані звички, але мені здавалося, що це не вкоренилося так глибоко, як у мене, коли зіткнення зі злом часто виявлялося таким болісно важким і темний світ знаходився набагато ближче. Сестер, як і батьків, необхідно було оберігати й шанувати, і якщо якось траплялося посваритися з ними, то я завжди опинявся перед власним сумлінням — поганий хлопець, підбурювач, який має просити пробачення. Адже в особі сестер ображаєш батьків, добро і непорушність. Існували таємниці, що ними поділитися мені було значно легше із брутальними вуличними шибениками, аніж зі своїми сестрами. У ясні, гарні дні, коли все було світлим і сумління не дозволяло мені, як мило було гратися із сестрами, бути привітним і відчувати самого себе у затишному, зичливому світі. Так воно, напевно, й було б, якби людина була янголом!.. Нічого милішого ми не знали, і нам здавалося дивовижним блаженством почуватись отакими янголами, овіяними милозвучністю і пахощами, як у Святвечір. О, яке щастя, як рідко випадали такі дні й години! За грою, за чудовими, безгрішними, дозволеними іграми мене іноді охоплювала пристрасть і збудження, що не подобалося сестрам, це призводило до лихих сварок, а коли на мене напала злість, я ставав жакливим: робив такі речі й говорив таке, що на ту мить глибоко в душі обпікало мене своєю мерзенністю. За цим надходили кепські, похмурі години каяття й самознищення, потім — гірка мить, коли

я просив пробачення, а тоді знову на якісь години чи хвилини з'являвся промінчик світла — тихе вдячне щастя без шарпанини.

Я навчався в гімназії, моїми однокласниками були син бургомистра і син старшого лісничого, часом до нас приєднувались нестримні шибеники, але вони все ж належали до владного, впорядкованого світу. Незважаючи на це, у мене були тісні стосунки із сусідськими хлопчиками, учнями народної школи, яких ми взагалі-то зневажали. Про одного такого учня я й розпочну свою оповідь.

Якось у вільний час по обіді — мені було тоді трохи більше десяти років — я тинявся без діла з двома сусідськими хлопчиками. Тут до нас підійшов Франц Кромер, хлопець років тринадцяти, кремезний, брутальний. То був син кравця, учень народної школи. Його батько часто заглядав у чарку, а їхня родина мала погану славу. Я добре знав Франца, боявся його, і мені не сподобалося, що він приєднався до нас. Він мав уже цілком дорослі манери, ходив перевальцем, лихословив, як фабричні парубки. Він повів нас до мосту, ми зійшли на берег і заховалися від сторонніх очей під мостовою аркою. Вузька смужка між склепінчастою опорою мосту і млявою течією води захаращена була суцільним непотребом — битими черепками й уламками меблів, шматками іржавого дроту. Іноді там можна було знайти і щось корисне: ми повинні були за вказівкою Кромера обнишпорювати все довкола і показувати йому те, що знайшли. Тоді він або забирав цю річ собі, або викидав геть. Він наказав нам пильно видивлятися, чи немає там предметів зі свинцю, міді та олова — це одразу ж він забирав собі, окрім якогось старого рогового гребінця. Я почувався в його товаристві дуже незатишно — не тому, що батьки не схвалили б цього знайомства і заборонили б мені знатися з ним, а від страху

перед самим Францом. Я радів, що він узяв мене із собою і тримався зі мною так, як з іншими хлопцями. Він наказував, а ми підкорялися, неначе так заведено здавна, хоча тоді я вперше був у його компанії.

Нарешті ми всілися на березі. Франц спльовував у воду, зовсім як дорослий, крізь щілину між зубами, і влучав точно, куди хотів. Зав'язалася розмова, і хлопчаки стали вихвалитися своїми зухвалими витівками у школі. Я мовчав, боячись, однак, саме цим викликати зневагу Кромера. Обидва мої приятелі відвернулися від мене і відвели його убік — я був чужаком серед них, вирізняючись і одежею, і поведінкою, що могло бути для них певним викликом. Як до гімназиста і панича Франц, напевно, не міг відчувати до мене приязнь, а ті обидва — я це чудово розумів — за найменшої нагоди здадуть мене не вагаючись, відступляться і залишать напризволяще.

Зрештою, від страху я теж розбалакався. Я вигадав цілу розбійницьку історію, де, звісно, був героєм. В одному саду біля Кутового млина ми буцімто удвох із приятелем поцупили вночі цілий мішок яблук, причому не простих, а всуціль ранетів і золотого пармена — найкращих сортів. Остерігаючись, щоб безпорадно не замовкнути (хоч вигадувати і розповідати я вмів легко) і, можливо, вплутатися у щось гірше, я прикрашав цю історію, пустивши в хід усю свою майстерність. Отже, один з нас мав стояти на чатах, а інший — вилізти на дерево і рвати яблука. Мішок вийшов такий важезний, що врешті нам довелося відсипати половину того, що ми назбирали. Але за півгодини ми повернулися й забрали решту.

Закінчивши розповідь, я сподівався хоч на якесь схвалення, адже під кінець я таки добре розійшовся, фантазування сп'янило мене. Обидва хлопчаки якусь мить мовчали,

а Франц Кромер, примружившись, пронизав мене гострим поглядом і запитав уїдливо:

— Ти не брешеш?

— Ні, — відповів я.

— Себто це суцця правда?

— Авжеж, — запевнив я, хоча сам аж затремтів від страху.

— Можеш поклястися?

Я страшенно перелякався, але одразу відповів «так».

— Ну, тоді скажи: «Клянуся Богом і душею».

Я слухняно проказав:

— Клянуся Богом і душею...

— Ну, що ж, — він сплюнув, а потім відвернувся.

Я гадав, що справа на цьому й скінчилася, і зрадів, бо він підвівся й попрямував до мосту, а я за ним. Я несміливо промимрив, що мені уже час додому.

— Не поспішай, — вишкірився Франц, — нам же по дорозі...

Він перевальцем плентався далі, а я не наважувався відірватися, адже він і справді прямував у мій бік. Ми вже наблизилися до мого будинку, і я побачив вхідні двері з товстою латунною ручкою, сонце у шибках і фіранки в кімнаті матері. Я глибоко зітхнув: слава Богу, домівка! О любе, благословенне повернення до свого дому, де ясність і спокій!

Я хутко відчинив двері, щоб непомітно прошмигнути і зачинити їх за собою, однак Франц Кромер протиснувся слідом за мною. У прохолодному темному коридорі з кам'яною підлогою, куди світло проникало тільки знадвору, він став поруч зі мною, взяв мене за плече і тихо промовив:

— Не треба так квапитись, малий.

Я злякано поглянув на нього. Він цупко тримав моє плече. Я силкувався збагнути, що він має на думці, може, зби-

рається вчинити зі мною щось погане? Якщо я зараз голосно, нестямно закричу — чи встигне хто-небудь зійти вниз, щоб урятувати мене? Але я цього не зробив.

— У чому річ? — запитав я. — Чого ти хочеш?

— Не так-то й багато. Я повинен тільки дещо запитати у тебе — без сторонніх.

— Але мені треба вже йти нагору, зрозумів? Мене чекають!

— Тсс... — тихо промовив Франц. — Знаєш, кому належить сад біля Кутового млина?

— Не знаю, мабуть, мірошникові.

Франц обхопив мене руками і міцно притягнув до себе — я змушений був дивитися йому прямо у вічі. Він посміхався недоброю викривленою посмішкою, тоді проказав владно і зло:

— Так, хлопче, я можу тобі сказати, чий це сад. Мені вже давно відомо, що звідти поцупили яблука, але я знаю й те, що хазяїн пообіцяв нагороду — дві марки тому, хто викаже злодія.

— Господи! — вигукнув я. — Але ж ти... ти не скажеш?

Я відчував: марно волати до його честі. Він був з «іншого» світу, там підлота не вважалася злочином. Я це безпомилково відчував. Люди з «іншого» світу були не такими, як ми.

— Не скажу? — реготнув Кромер. — Ти, шмаркачу, мабуть, гадаєш, що я фальшивомонетник і сам можу малювати собі марки? Я злидар, у мене немає багатого батечка, як у тебе, і якщо мені випадає нагода заробити дві марки — я повинен їх заробити! А може, він дасть ще й більше...

За мить він відпустив мене. Святий Боже... Наш передпокій уже не пахнув спокоєм і безпекою — світ навколо мене зруйнувався. Кромер викаже мене. Я — злочинець, про

ЗМІСТ

ДЕМІАН. <i>Переклад І. Мегели</i>	3
Розділ перший	
Два світи	5
Розділ другий	
Каїн	25
Розділ третій	
Розбійник	45
Розділ четвертий	
Беатріче	66
Розділ п'ятий	
Птах вибивається з гнізда	88
Розділ шостий	
Боріння Іакова	106
Розділ сьомий	
Пані Єва	128
Розділ восьмий	
Початок кінця	154
«ДЕМІАН» ГЕРМАНА ГЕССЕ ЯК МОДЕЛЬ ЕКЗИСТЕНЦІЙНОГО ПОШУКУ «ВНУТРІШНЬОЇ СУТНОСТІ» (Післямова до роману). <i>Іван Мегела</i>	164
КНУЛЬП. <i>Переклад І. Мегели</i>	169
Переддень весни	169
Мої спогади про Кнульпа	209
Кінець	230

АЛЬТЕРНАТИВНИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ ЯК СПРОБА ЗБЕРЕГТИ СВОБОДУ І НЕЗАЛЕЖНІСТЬ У СВІТІ СПОЖИВАЦЬКИХ ІДЕАЛІВ, АБО Ж КНУЛЬП — ВОЛОЦЮГА, НІКЧЕМА ЧИ СВЯТИЙ ЮРОДИВИЙ? (Післямова до повісті «Кнульп»). <i>Іван Мегела</i>	263
ПРИМІТКИ	272